

Republika e Kosovës
Republika Kosova - Republic of Kosovo
Qeveria - Vlada - Government

Ministria e Arsimit e Shkencës dhe Teknologjisë
Ministrasvo - Obrazovanja Nauke i Tehnologije
Ministry of Education Science & Technology

Prevenција nasilnog ekstremizma

Priručnik za nastavnike

Maj, 2018

Republika e Kosovës
Republika Kosova-Republic of Kosovo
Qeveria - Vlada - Government

Ministria e Arsimit e Shkencës dhe Teknologjisë
Ministrastvo Obrazovanja Nauke i Tehnologije
Ministry of Education Science & Technology

Prevenција nasilnog ekstremizma

Priručnik za nastavnike

Maj, 2018

Ova publikacija pripremljena je uz pomoć Programa Ujedinjenih Nacija za razvoj (UNDP) u saradnji sa Evropskom fondacijom za demokratiju. Projekat je izrađen uz finansijsku pomoć Italijanske Vlade.

U pisanju ovog dokumenta, poseban doprinos pružili su članovi tehničke grupe MONT za implementaciju Strategije 2015-2020 za prevenciju nasilnog ekstremizma i radikalizacije koja vodi terorizmu (abecednim redom): Afërdita Jaha, Afërdita Krueziju (Kryeziu), Arbër Saljihu (Salihu), Baškim Šalja (Bashkim Shala), Fatime Jasići (Jasiqi), Habib Aljiu (Aliu), Merita Jonuzi, Mimoza Hasani-Plana (Hasani-Plana), Rive Prekorođa (Ryve Prekorogja) i Veton Aljihajdari (Alihajdari).

Ova publikacija ne odražava nužno poglede/mišljenja UNDP.

Sadržaj

Uvod	5
Cilj	8
Definicije	8
Prvi znaci radikalizacije	11
Izazovi i opcije za akciju	14
Pregled inicijativa prevencije na Kosovu	32
Inicijative na centralnom nivou	32
Inicijative na lokalnom nivou	34
Reference	35
Dodaci	37
Dodatak A. Opšti principi Konvencije o pravima deteta	37
Dodatak B. Prijavlivanje slučajeva nasilja u institucijama pred-univerzitetskog obrazovanja	38
Aneks C. Dokumenti i zakonski okvir	41
Dodatak D. Strateški načini podrške školama u nalaženju partnera	43
Pojmovnik	44

Uvod

Poslednje godine bile su obeležene rastućom globalnom pretnjom od nasilnog ekstremizma. Uprkos najboljim naporima globalne međunarodne zajednice, pretnja od nasilnog ekstremizma još uvek nije obuzdana niti izolovana u jednom regionu ili jednoj zemlji. Što se tiče Kosova, opasnost od nasilnog ekstremizma je više od globalnog pitanja. To je, u stvari, lokalna pretnja koja bi trebalo da se uzme u rešavanje veoma ozbiljno.¹ Prema statistici Kosovske policije, 360 građana Kosova putovalo je u Siriju. Ovaj broj obuhvata 255 boraca koji su se pridružili nasilnim ekstremističkim grupama kao što su ISIS, ogranak Al Kaide Jabhat Al Nusra, i islamska grupa Ansar al Sham. Ovi poslednji takođe imaju i 48 žena i 57 dece, uz dodatnih 36 dece koja su rođena u ratnim zonama u međuvremenu, što ukupan broj dece koja su još uvek u zoni sukoba dovodi do 93.²

Godine 2015, sa ciljem sprečavanja nasilnog ekstremizma, Vlada Republike Kosovo usvojila je „Strategiju o prevenciji nasilnog ekstremizma i radikalizacije koja vodi terorizmu 2015-2020“. Ova strategija se sveobuhvatno bavila bezbednosnim rizikom koji proističe iz radikalizacije i ekstremizma. Takođe je podsetila na garantovanje prava utvrđenih u Ustavu Republike Kosovo, da „Niko nije diskriminisan na osnovu rase, boje, pola, jezika, religije, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porekla, odnosa sa bilo kojom zajednicom, imovine, ekonomskog i socijalnog stanja, seksualne orijentacije, rođenja, invaliditeta ili drugog ličnog statusa“.³ Ova strategija potvrdila je da je Vlada Republike Kosovo posvećena davanju doprinosa implementaciji zaključaka Vašingtonskog samita o borbi protiv nasilnog ekstremizma, za zajedničke i koordinirane napore u prevenciji ekstremizma, i za održanje verske tolerancije širom sveta, naročito u zemljama pogođenim nasilnim ekstremizmom.⁴

Radikalizacija i nasilni ekstremizam su složena tema. Kao takvoj, teško je naći jednu formulu za njeno rešavanje. Međutim, podizanje svesti među nastavnicima može da smanji i spreči uticaj koji potencijalno radikalne poruke i priče mogu imati na učenike, studente i omladinu uopšte. Prevencija radikalizacije i nasilnog ekstremizma zahteva pojačanu saradnju između učenika, nastavnika, školske uprave i roditelja. Mada obrazovanje i informisanost ne mogu potpuno zaustaviti pojedinca da ne počinii nasilno delo u ime nasilne ekstremističke ideologije, prikladno kvalitetno obrazovanje i podizanje

1 Vlada Kosova, Kancelarija premijera (septembar 2015), 2015-2020 Strategija o prevenciji nasilnog ekstremizma i radikalizacije koja vodi terorizmu.

2 UNDP (2017), Razumevanje faktora privlačenja i odbijanja (Push and Pull), str. 7

3 Skupština Kosova, Ustav Republike Kosovo:

<http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Constitution1Kosovo.pdf>, član 24.2 jednakost pred zakonom.

4 Vlada Kosova, Kancelarija premijera (septembar 2015), 2015-2020 Strategija o prevenciji nasilnog ekstremizma i radikalizacije koja vodi terorizmu.

svesti mogu da pomognu da se uspostave uslovi koji obuzdavaju širenje nasilnih ideologija i akata.⁵

Sposobnost da se preduzmu proaktivne mere koje bi sprečile radikalizaciju omladine počiva na centralnim i lokalnim vladinim institucijama, bezbednosnim institucijama, Islamskoj zajednici Kosova, ostalim verskim zajednicama, kao i školama koje traže bolje načine da se bore protiv radikalizacije i nasilnog ekstremizma među omladinom. Krajnji cilj trebalo bi da bude da se ojača otpornost prema ovoj temi u okviru kosovskog obrazovnog sistema.

Ovaj „Vodič za nastavnike: prevencija nasilnog ekstremizma“ je kompletno na liniji sa „Strategijom 2015-2020 o prevenciji nasilnog ekstremizma i radikalizacije koja vodi terorizmu“ iz septembra 2015. godine⁶ i njenim akcionim planom. Ključni ciljevi ovog priručnika jesu da podigne svest institucija koje deluju na ovom polju, pomogne saradnju sa zajednicom i gradi institucionalne kapacitete za bolje rešavanje izazova sa kojima se suočavaju. Ovaj priručnik je naročito povezan sa „Strateškim ciljem 1 – rana identifikacija – uzroka, faktora i ciljnih grupa“ iz Strategije. Pošto strategija naglašava potrebu da nastavnici, pedagozi i psiholozi budu uključeni u rano identifikovanje radikalizacije među učenicima, ovaj priručnik traži načine da posluži toj svrsi.

Što se tiče nastavnika, relevantnost usredsređivanja ovog priručnika na nasilni ekstremizam povezana je sa važnom ulogom koju nastavnici i škole igraju u vezi sa bezbednošću dece i omladine. U skladu sa ovim, oni su na ključnoj poziciji da zaštite učenike od opasnosti ekstremističkih priča. Pomažanje da se zaštite učenici od ekstremističkih uticaja i radikalizacije je važan deo uloge koju nastavnici igraju u zaštiti svojih učenika u opštem smislu. Štaviše, radikalizacija i nasilni ekstremizam imaju pogubno dejstvo na učenike, porodice i zajednice. Deca i omladina su naročito ranjivi u odnosu na radikalizaciju i mnogi tragaju za odgovorima na pitanja o identitetu, veri i pripadnosti, dok istovremeno traže različite avanture i zadovoljstva u životu. Ekstremističke grupe, bilo da su verske, političke, nacionalističke ili neke druge vrste, tvrde da imaju odgovore i predstavljaju se kao da obećavaju pružanje osećaja identiteta ranjivim učenicima. Mada retko, čak i veoma mlada deca mogu biti izložena ekstremizmu, i unutar i izvan njihovog doma, ili preko Interneta, preko video klipova i igara.

Ovaj priručnik pomoći će nastavnicima da svoje učionice pretvore u bezbedne prostore gde se o kontroverznim idejama i temama može razgovarati

5 UNESCO (2016), Vodič za nastavnike o prevenciji nasilnog ekstremizma: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002446/244676e.pdf>, str. 13.

6 Vlada Kosova, Kancelarija premijera (septembar 2015), 2015-2020 Strategija o prevenciji nasilnog ekstremizma i radikalizacije koja vodi terorizmu.

slobodno i otvoreno. Stvaranje ovakvog okruženja, kroz razvijanje veština i znanja da kritički analiziraju socijalna, kulturna i politička pitanja, uz korišćenje činjenica za razvijanje razumnih argumenata, pomoći će učenicima da preispitaju i/ili da se suprotstave ekstremističkim argumentima.⁷

7 Odeljenje za obrazovanje i Unutrašnji poslovi (2018) Nastavnička grupa:
<https://educateagainsthate.com/>

Cilj

Cilj ovog priručnika je da pruži smernice nastavnicima na Kosovu kako da se odnose prema konkretnim izazovima nastalih od nasilnog ekstremizma u školskom okruženju.

Priručnik izlaže korisne i praktične opcije za delovanje, prikazujući kako nastavnici mogu da odgovore na prikladan pedagoški način na izazovne situacije na profesionalnom, zakonskom i bilo kojem drugom prikladnom pedagoškom smislu.⁸

Priručnik bi trebalo da se koristi zajedno uz implementaciju priručnika za Uredbu br. 21/2013 Protokol o prevenciji i upućivanju slučajeva nasilja u institucijama pred-univerzitetskog obrazovanja.⁹ Priručnik je vođen principima iz Protokola i osnovnim principima Konvencije o pravima deteta.¹⁰ Intervencije nastavnika treba da budu potpuno u skladu sa slobodom vere i verskih sloboda garantovanom po Ustavu Republike Kosovo.

Definicije

Terminologija koja se odnosi na nasilni ekstremizam je složena i još uvek, kao takva, kontroverzna. Ovo je uglavnom zbog činjenice da terminologija koja se koristi na ovom polju nije univerzalno prihvaćena.

Pošto ne postoji konsenzus o definicijama, kao preduslov za bilo kakvo planiranje i potpuno razumevanje višestrukog uticaja svakog izraza, Organizacija Ujedinjenih Nacija za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO) preporučila je izraze u vezi sa nasilnim ekstremizmom kao one koji se razmatraju i definišu na nacionalnom nivou. Ovaj priručnik oslanja se na sledeće definicije kako ih koristi UNESCO.

Ekstremizam - „verovanje i podržavanje ideja koje su veoma daleko od onoga što većina ljudi misli da je korektno ili razumno.“ Stoga se „ekstremizam“ odnosi na stavove ili ponašanja za koje se smatra da su izvan norme.

⁸ Ovaj priručnik dizajniran je na direktan zahtev Republike Kosovo, Ministarstva za unutrašnje poslove, odobrilo ga je Ministarstvo za obrazovanje, nauku i tehnologiju (MONT), a podržao UNDP Kosovo, kao odgovor na implementaciju akcionog plana Strategije 2015-2020 o prevenciji nasilnog ekstremizma i radikalizacije koja vodi terorizmu.

⁹ Priručnik za implementaciju Uredbe br. 21/2013 Protokol o prevenciji i upućivanju slučajeva nasilja u institucijama pred-univerzitetskog obrazovanja (2015); Kancelarija premijera, Kancelarija za dobro upravljanje, <https://childhub.org/en/child-protection-online-library/manual-implementation-regulation-grk-no-212013-protocol-prevention>.

¹⁰ Za više o osnovnim principima Konvencije o pravima deteta, <https://www.unicef.org/crc/>

Nasilni ekstremizam - odnosi se na verovanja i akcije ljudi koji podržavaju ili koriste nasilje za ostvarenje ideoloških, verskih ili političkih ciljeva. Ovde spadaju terorizam i drugi oblici politički motivisanog ili stranačkog nasilja. Konkretno, „nasilni ekstremizam“ takođe identifikuje neprijatelja ili neprijatelje koji su predmet mržnje i nasilja. Konceptualna srž nasilnog ekstremizma je ideološki motivisana alatka za davanje legitimiteta nasilju koja se obično bazira na teorijama zavere.

Radikalizacija - kao i sa izrazom „ekstremizam“, izraz „radikalizacija“ je kontroverzan kada se koristi u kontekstu nasilnog ekstremizma. Postoji zabrinutost da upotreba ovog termina može da služi da opravda ograničenja slobode govora. Zaista, u određenim kontekstima, termin „radikalno“ jednostavno opisuje one „koji žele da izazovu političku promenu“. U kontekstu napora na prevenciji nasilnog ekstremizma, „radikalizacija“ se obično koristi da opiše procese putem kojih lice usvaja ekstremne poglede ili sredstva do momenta kada legitimizira upotrebu nasilja.

De-radikalizacija - aktivnosti koje se preduzimaju da promene mentalitet radikalizovanih pojedinaca u smeru usvajanja ili primene nasilnih ekstremističkih ideologija kako bi se sprečili da preduzimaju nasilne akcije u budućnosti.

Faktori privlačenja i guranja (Push and Pull)

Postoje različiti i višeslojni faktori i uzroci u korenu nasilnog ekstremizma i radikalizacije koja vodi nasilju. Ne postoji jedinstven znak koji sa izvesnošću otkriva da je osoba ranjiva. Tradicionalno, pokretači nasilnog ekstremizma podeljeni su u dve kategorije: faktori „guranja“ i „vučenja“, koji moraju da se rešavaju radi prevencije nasilnog ekstremizma. Razumevanje ovih nijansi je veoma važno kako bi se izbeglo generalizovanje koje može prouzrokovati žigosanje čitave populacije, može stvoriti kolektivni osećaj nezadovoljstva, a može i dodatno hraniti nasilne ekstremističke priče i stavove.

Faktori guranja i privlačenja su veoma važna pitanja koja se moraju rešavati radi sprečavanja nasilnog ekstremizma.

"Faktori guranja" – opšte definicije	"Faktori guranja" – konkretno za kosovski kontekst
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Marginalizacija i nejednakost; ▶ Diskriminacija, progon ili percepcija progona; ▶ Ograničen pristup kvalitetnom obrazovanju; ▶ Uskraćivanje građanskih prava i sloboda i drugi ekološki i socio-ekonomski problemi. 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Ekonomski i socijalni faktori; ▶ Nezaposlenost; ▶ Slab obrazovni sistem; ▶ Izolovanost omladine i odsustvo mogućnosti za putovanja; ▶ Slabi institucionalni kapaciteti; ▶ Verska solidarnost i otuđenost zbog verskih stavova.

"Faktori vučenja" – opšte definicije ¹¹	"Faktori vučenja" – konkretno za kosovski kontekst
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Postojanje dobro organizovanih nasilnih ekstremističkih grupa sa značajkim argumentima i delotvornim programima; ▶ Pružanje usluga, prihoda i/ili zaposlenja u zamenu za članstvo; ▶ Pružanje rešenja za nove članove kroz ponudu rešenja za probleme i obećanje avantura i slobode; ▶ Pružanje „osećaja pripadnosti“ i mreže društvene podrške. 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Aktivne mreže za regrutovanje koje su uglavnom sačinjene od radikalnih lidera obrazovanih u više bliskoistočnih univerziteta; ▶ Prekogranične intervencije radikalnih i ekstremističkih imama i pojedinaca između Kosova i Makedonije; ▶ Radikalizacija preko Interneta; ▶ Traganje za identitetom i zadovoljenjem; ▶ Sve više ekstremističkih medija i ekstremističkog sadržaja na društvenim mrežama¹²

¹¹ UNESCO (2016), Vodič za nastavnike o prevenciji nasilnog ekstremizma: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002446/244676e.pdf>.

¹² UNDP-USAID (2017), Puls javnosti, Izveštaj: http://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/library/democratic_governance/public-pulse-xiii/

Prvi znaci radikalizacije

Nastavnici igraju presudno važnu ulogu u prevenciji nasilnog ekstremizma. Oni obavljaju ovu ulogu ne kao agenti nadzora, već kao edukatori. Pošto su oni u direktnom kontaktu sa omladinom, nastavnici mogu biti model za promene, a isto tako i medijatori koji promovišu dijalog i osnažuju uzajamno poštovanje. Važno je upamtiti da ne postoji jedan faktor ili skup pokazatelja koji mogu utvrditi da li je učenik radikalizovan. Više se radi o tome da sveukupno ponašanje učenika i interakcija sa vršnjacima i nastavnicima treba da se razumeju kroz holistički pristup. Postoje situacije kada je intervencija vitalno važna i neophodna. Ohrabrivanje razvoja kritičkog razmišljanja je suštinski važno za razvoj učenika i treba da se uzme u razmatranje prilikom odlučivanja o intervenciji. Deca iz bilo koje kulturne ili religiozne sredine mogu da postanu radikalizovana. U tekstu ispod su samo neki od faktora koji omladinu čine ranjivom u odnosu na radikalizaciju. Zato je veoma važno da nastavnici prepoznaju faktore koji učenike čine ranjivim prema Radikalizacija.

Znaci prepoznavanja radikalizacije koji su predstavljeni u tekstu ispod treba da se smatraju samo za smernice, a nastavnicima se savetuje da primene profesionalni sud kada ocenjuju ranjivosti učenika.

Ko je više ranjiv u odnosu na radikalizaciju?

- ▶ Oni koji se bore za osećaj pripadanja;
- ▶ Oni koji se odvajaju od svoje kulturne ili verske pripadnosti;
- ▶ Oni koji sumnjaju u svoju poziciju u društvu;
- ▶ Oni sa ozbiljnim porodičnim problemima;
- ▶ Oni koji su proživeli traumatičan događaj;
- ▶ Oni koji trpe rasizam ili diskriminaciju;
- ▶ Oni koji imaju teškoće u društvenim interakcijama;
- ▶ Oni kojima nedostaje saosećajnost;
- ▶ Oni koji imaju teškoća u razumevanju posledica svojih akcija;
- ▶ Oni koji imaju nizak nivo samopoštovanja.

Određenu ulogu takođe igraju i spoljni faktori, kao što su: konflikti zajednice, događaji koji utiču na zemlju ili region porekla roditelja, ili činjenica da imaju prijatelje ili članove porodice koji su se pridružili ekstremističkim grupama.

Radikalizacija dece može da se odigra tokom dugog vremenskog perioda. U određenim slučajevima, radikalizacija može da se odigra veoma brzo, pokrenuta nekim incidentom ili određenim vestima. Ponekad postoje jasni znaci radikalizacije, u drugim slučajevima ti znaci su manje vidljivi. Tinejdžerske godine su vreme velikih promena i mladi ljudi često žele da budu svoji, brzo se naljute i iskazuju nepoverenje prema autoritetu. Ovo otežava mogućnost razlikovanja između tinejdžerskog normalnog ponašanja i stavova koji pokazuju da je neki od vaših učenika možda bio izložen delovanju radikalizacije.

Dole nabrojani znaci imaju svrhu da posluže samo kao vodič koji će vam pomoći da identifikujete moguću radikalizaciju:

Spoljni znaci	Opšte ponašanje
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Postaje sve više kontroverzan/na; ▶ Odbija da sluša drugačije vesti; ▶ Promene u stavu i ponašanju prema drugima: antisocijalni komentari, otpor prema autoritetu, odbijanje društvene interakcije, znaci povlačenja i izolovanja; ▶ Ponaša se zlostavljački prema drugim učenicima (sa drugačijom ideologijom); ▶ Prihvata teorije zavere; ▶ Ima osećaj da je progonjen; ▶ Prelazi u novu religiju; ▶ Ne želi da otkrije gde se nalazi; ▶ Pokazuje simpatije prema različitim ekstremističkim grupama. 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Nagli prekid odnosa sa članovima porodice i dugotrajnim prijateljima; ▶ Posete džamiji gde se odigravaju ultra-konzervativna tumačenja Islama; ▶ Obavljanje rituala i zahtevanje poslušnosti bez razmišljanja od najranije mladosti; ▶ Preterana briga o životu posle smrti i paklu; ▶ Napuštanje društvenih običaja, stavova i životnih stilova i odbijanje da se angažuje u zajedničkim aktivnostima, kao što su ponašanja prilikom jela, slušanje muzike ili rekreativne aktivnosti; ▶ Promene u ponašanju prema osobama suprotnog pola; ponižavanje žena i devojaka; ▶ Konflikti sa školom i naglo napuštanje školovanja.

Retorički	Ponašanje na društvenim mrežama
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Odbija da prihvati ili toleriše pogled ili grupu verovanja koje se razlikuje od njegovog; ▶ Predstavlja tvrdnju kao istinu; ▶ Sve više koristi religiozne izraze; ▶ Kategorički odbacuje poglede drugih (učenika ili nastavnika) kao lažne, ne-islamske, nemoralne, grešne, ili „haram“ (proklete); ▶ Odbacuje demokratiju i ljudska prava; ▶ Tendencija da priča o apokalipsi i teorijama zavere; ▶ Iznosi pogled na svet koji je crno-beo i zatvorenog uma. 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Promena identiteta/profila na društvenim; ▶ Ima više od jednog identiteta/-profilu na društvenim mrežama; ▶ Provodi više vremena na Internetu ili na telefonu; ▶ Redovno pretražuje ekstremistički sadržaj na Internetu; ▶ Pristupa ili pokušava da pristupi ekstremističkoj organizaciji; ▶ Redovno pretražuje i učestvuje na Internet stranicama i društvenim mrežama koje ne osuđuju radikalne i ekstremističke stavove.¹³

Napomena: Kao nastavnik, vi svoje učenike poznajete najbolje, tako da ste vi na ključnoj poziciji da znate da li se oni neobično ponašaju. Verujte i pouzdajte se u svoj profesionalni sud, i zatražite savet ako nešto nije u redu.

¹³ UNESCO (2016), Vodič za nastavnike o prevenciji nasilnog ekstremizma, <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002446/244676e.pdf>, str. 13.

Izazovi i opcije za akciju

Kako treba da razgovaram sa svojim učenicima o osetljivim pitanjima, kao što su radikalizacija, nasilni ekstremizam, rat u Siriji, ili sukobi u drugim zemljama na Bliskom Istoku?

Izazovi:

Mnogi nastavnici se osećaju nesigurno u vezi sa tim kako da se nose sa teškim temama kao što su radikalizacija, nasilni ekstremizam, rat u Siriji ili sukobi u drugim bliskoistočnim zemljama. Neki nastavnici odbijaju da se bave ovim temama ili izbegavaju pitanja učenika o ovim temama tvrdeći da one ne treba da se razmatraju. Međutim, nastavnici treba da imaju volje da se suoče sa ovim temama zato što je to takođe predviđeno i u nastavnom planu i programu. Nastavnici su zabrinuti da u slučajevima kada se ove teme razmatraju, situacija može brzo da izmakne kontroli. Međutim, ova pitanja su važna za učenike i izbegavanje diskusije o njima će povećati sumnje o nepristrasnosti.

Opcije za akciju:

Važno je da škole pruže priliku tinejdžerima da slobodno pričaju o stvarima koje ih interesuju. Ukoliko ova mogućnost nije pružena u učionici, učenici će naći druga mesta gde mogu da pričaju i da se izraze. Međutim, u tim drugim mestima učenici mogu biti ranjivi u odnosu na negativne i ekstremističke stavove. Posledično ovome, neophodno je stvoriti bezbedno okruženje¹⁴ za omladinu gde oni mogu da iskažu svoje misli i zabrinutosti. Kao nastavnik, vi morate biti spremni da pružite smisljena objašnjenja svojim učenicima, čak i kada postavljaju pitanja koja se ne odnose na lekcije koje ste planirali za njih. Fokus diskusija na času bi trebalo da stvori okruženje u kojem učenici mogu da iskažu uzajamno poštovanje za stavove i verovanja drugih. Prethodna pripremljenost smanjuje strah od diskusije o kontroverznim temama kada se takav slučaj pojavi.¹⁵

Ukoliko dijalog sa nekim učenicima postane nemoguć, neophodno je obavestiti direktora škole koji će preduzeti neophodne mere shodno internim pravilima škole.

14 Savet Evrope (2015) Nastava o kontroverznim temama, preko edukacije do demokratskog građanstva i ljudskih prava (EDC/HRE), paket za obuku nastavnika: <https://rm.coe.int/16806948b6>

15 UNESCO (2016), Vodič za nastavnike o prevenciji nasilnog ekstremizma: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002446/244676e.pdf>, str. 22.

Kako bi trebalo da se nosim sa konfliktima koji se pojavljuju između učenika sa ekstremističkim verskim tendencijama i ostalih?

Izazov:

Konflikti između mladih ljudi o različitim mišljenjima su normalan deo školskog života. Međutim, ovi sukobi često mogu da se odnose na osetljivija pitanja, kao što je životni stav i religiozna verovanja. Nastavnicima može biti teško da posreduju tokom ovih diskusija bez da se dovedu u situaciju da nekoga naljute ili budu uvredljivi. Ukoliko neki učenik ili grupa učenika pokazuje mržnju prema drugima zbog njihovih ličnih mišljenja, pogleda ili izgleda, biće potrebno da ih okupite u diskusiji o uzajamnom prihvatanju i uzajamnom razumevanju. Od kritične je važnosti da se diskusija strukturise na takav način da se svakome pruži prilika da govori i da niti jedna osoba, grupa ili stav ne dominira razgovorom.¹⁶

Opcije za akciju:

Vi morate da naglasite da smo svi rođeni slobodni i uživamo ista prava kao ljudska bića. Diskusija o pitanju „kako želimo da živimo?“ može da vam pomogne da taktično diskutujete o temi diskriminacije sa učenicima i da im pomognete da uspostave pravila o međusobnom tretmanu sa poštovanjem. Štaviše, možete da ukažete na koristi koje raznovrsnost donosi društvu, a jedno od njih proizilazi iz činjenice da poštovanje za raznovrsnost neguje saosećajnost i empatiju.¹⁸

Takođe bi trebalo da naglasite činjenicu da problemi i sukobi širom sveta ne bi trebalo da se razumeju samo na osnovu religioznih razlika. Kosovo je primer međuveriskog razumevanja, tolerancije i poštovanja. Nastavnici mogu da naglase dobar odnos koji Kosovo ima sa drugim zemljama, i zapadnim i istočnim. Ponekad verski konflikti mogu da se pojave između učenika kada su oni izvan vašeg nadzora, ali ako znate za takve sukobe, nemojte ignorisati pitanje. Kao nastavnik, vi možete uvesti ove teme i dati razloge koji mogu ubediti učenike da konflikt nije pravi put kojim treba da se ide. Ukoliko konflikt nastavi da postoji, neophodno je da se obavesti direktor škole koji će nastaviti u skladu sa internim pravilima škole, uključujući i postojeći zakonski okvir i druge službe ukoliko je potrebno.

16 U UNESCO (2016), Vodič za nastavnike o prevenciji nasilnog ekstremizma: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002446/244676e.pdf>, str. 30.

17 Ujedinjene nacije (1948), Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima: http://www.un.org/en/udhrbook/pdf/udhr_booklet_en_web.pdf, Evropska unija (2012), Povelja Evropske unije o fundamentalnim pravima: http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.

18 Ibid. str. 36.

Kako da reagujem ako učenik tvrdi da se on ili ona prvo identifikuje kao Musliman, a tek potom kao pripadnik određene etničke zajednice?

Izazov:

Mada retko, postoje slučajevi gde se učenici identifikuju prvo po svojoj religiji, pokušavajući time da isključe ili svedu na minimum svoj osećaj nacionalnog ili etničkog identiteta. Ako rastu i socijalizuju se u kulturnom okruženju u kojem je uloga nacije ili naroda umanjena, mogu verovati da njihova kultura ili vrednosti njihove religije nisu u skladu sa njihovim etničkim identitetom, ili time da su „Kosovci“.

Opcije za akciju:

Važno je naučiti učenike da je moguće da se kombinuju složeni i slojeviti identiteti, i da se pluralizam smatra bogatstvom, a ne nedostatkom u našem društvu. Pitanje „Kako želimo da živimo?“ može da vam pozitivno pomogne kada diskutujete o ovim pitanjima.¹⁹ Možete da pomenete rat i podvučete činjenicu da želimo da živimo u miru i da razvijamo svoju zemlju uz prihvatanje različitih identiteta. Prihvatanje i poštovanje kulturnih i verskih raznovrsnosti donosi pozitivne efekte uvažavajući diskriminaciju i konfliktne situacije, dok suprotno može za rezultat imati nezadovoljstvo i druge okolnosti koje narušavaju mir i bezbednost.

Verski identiteti mogu biti važniji nekima, a manje važni drugima, ali svi građani Kosova imaju jednaka prava. Ovo je činjenica koju treba da naglasite, dodajući da to što ste građanin Kosova i pripadnik etničke grupe nije u sukobu sa različitim verskim identitetima.

Kako da delujem ako ne mogu da identifikujem majku učenika zato što ona nosi maramu preko celog lica?

Izazov:

U nekim slučajevima, nastavnici se nađu u situaciji da ne mogu da identifikuju majku učenika zato što ona nosi maramu preko celog lica. Ovo otežava saradnju sa roditeljima i prikladnu i smislenu komunikaciju u vezi sa njihovim detetom/decom.

¹⁹ Raznovrsnost i pluralizam – Kako ljudi mogu živeti zajedno u miru?, Življenje demokratije: <http://www.living-democracy.com/textbooks/volume-3/part-1/unit-3/>.

Opcije za delovanje:

Za vas je važno da budete u stanju da identifikujete roditelje svojih učenika i da razgovarate sa njima, naročito tokom sastanaka sa svim roditeljima. Ako majka nosi maramu preko lica, vi možete od nje da zatražite da dokaže svoj identitet. Ukoliko vaša škola generalno ne dopušta velove, možete da razgovarate sa majkom i da objasnite zašto veo preko lica nije podoban za vašu školu. Možete, na primer, istaknuti da se ove mere preduzimaju da bi se učenici zaštitili od opasnosti koje predstavljaju potencijalni kriminalci koji mogu da nose veo kako bi anonimno ugrožavali učenike. Možete takođe da konsultujete direktora škole kako biste se upoznali sa postojećim školskim pravilima i opštim zakonima u vezi sa ovim pitanjem.

Šta mogu da činim ako učenik nosi neprikladnu odeću, ne želi da učestvuje ili mu je zabranjeno učestvovanje na času fizičkog vaspitanja?

Izazov:

Postoje momenti kada roditelji ohrabruju svoju decu da ne učestvuju na časovima fizičkog vaspitanja zbog njihove zabrinutosti u vezi sa zajedničkim aktivnostima dečaka i devojčica. Ovi roditelji mogu tvrditi da sportska odeća nije podobna za njihovu decu.

Opcije za delovanje:

U ovakvim slučajevima, nastavnik mora jasno da kaže da škola ima sopstvena pravila koja se zasnivaju na Zakonu o pred-univerzitetskom obrazovanju i Administrativnom uputstvu MONT br. 06/2014 o „Kodeksu ponašanja i disciplinskim merama za učenike viših srednjih škola“. Ovo poslednje se konkretno odnosi na zabranu nošenja religioznih uniformi.²⁰ Vi bi trebalo da objasnite da je čas fizičkog vaspitanja obavezan i jednak svim ostalim školskim predmetima i da učenik mora dobiti ocenu iz svih predmeta koji postoje u nastavnom planu i programu.

Možete da naglasite činjenicu da čak i najkonzervativnije zemlje na svetu imaju ženske sportske timove na najvišem takmičarskom nivou kao što je olimpijada. Učestvovanje žena i devojaka u sportovima ne bi trebalo da se smatra za problem u kosovskom otvorenom i tolerantnom društvu. To bi, u stvari, trebalo da se ohrabruje zato što su se Kosovci već dokazali kao svetski

20 Skupština Kosova, Zakon o pred-univerzitetskom obrazovanju u Republici Kosovo, 2011. <http://www.kuvendikosoves.org/?cid=1,191,666>

šampioni u različitim sportovima. Stoga, učenicima treba reći da je fizičko vaspitanje dobra prilika da se započne karijera u sportu da to koristi njenom razvoju. Štaviše, trebalo bi takođe da objasnite da je fizička aktivnost veoma važna za zdravo telo i duh. Neprikladna odeća, kao što je jellabiya koja u potpunosti pokriva telo od vrata do stopala, može ometati ili ugrožavati učenike tokom časa fizičkog vaspitanja. Od nastavnika se zahteva da brinu za bezbednost učenika i mogu biti pozivani na odgovornost za nezgode koje se mogu desiti dok su oni na dužnosti.

Ukoliko diskusije sa dotičnim roditeljima i učenicima ne donesu nikakve rezultate, možete takođe razmotriti spoljnu pomoć od postojećih savetodavnih službi. Zabeležite incident i prijavite ga direktoru škole u skladu sa školskim pravilima. U mnogim slučajevima, odbijanje da se učestvuje na času fizičkog vaspitanja može se posmatrati kao nebitna stvar i ne prijavljuje se uopšte. Međutim, ove stvari takođe mogu biti deo procesa radikalizacije i nastavnici bi trebalo da ih oprezno rešavaju. Zanemarivanje ovih pitanja može voditi ka toleranciji prema diskriminatornim praksama prema učenicima, što može nositi dugoročne posledice. Iz ovog razloga, ovakve stvari bi trebalo uvek prijaviti.

Šta treba da činim ako učenik napušta časove ili se odluči da odsustvuje kako bi prisustvovao molitvama?

Izazov:

Učenici u nižim i višim srednjim školama mogu zatražiti dozvolu da napuste čas kako bi prisustvovali molitvama. U pravnom smislu, nema razlike da li je učenik odsutan bez razloga ili zato što je na molitvi, ili iz nekog drugog razloga, tako da nastavnici ne mogu da odobre učenicima zahteve da budu odsutni sa časa.

Opcije za delovanje:

Prema Administrativnom uputstvu MONT br. 06/2014 nazvanom „Kodeks ponašanja i disciplinske mere za učenike viših srednjih škola“, neopravdano odsustvovanje sa časova nije dozvoljeno u obrazovnim institucijama i institucijama za obuku i vi treba da podsetite učenike da bez obzira na to da li su u osnovnoj, nižoj ili višoj srednjoj školi, moraju redovno pohađati sve časove.²¹

Važno je razjasniti učenicima da vi poštujete njihovu veru i religiozna osećanja,

²¹ MONT (2014), Administrativno uputstvo br. 06/2014, Kodeks ponašanja i disciplinske mere za učenike viših srednjih škola: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=10128>.

ali ne možete zakonski odobriti bilo kom učeniku zahtev da bude odsutan na časa, bez obzira na njihovu versku pripadnost.

Ako učenik insistira na odsustvovanju sa časa kako bi mogao da prisustvuje molitvi, trebalo bi da im objasnite koristi od pohađanja časova i toga koliko je važno obrazovanje za njihovu budućnost. Trebalo bi da probate da razvijete konstruktivan dijalog sa svojim učenicima, radije nego da ih kažnjavate. Ukoliko diskusija o ovim posledicama ne donese efekat, možete u ovo uključiti i roditelje. Ovo je prilika za pedagoške službe da stvore specijalni prostor za diskusiju, razmenu mišljenja i razmenu informacija sa roditeljima i njihovo uključivanje u opštu diskusiju o važnosti poštovanja školskih pravila. Međutim, ukoliko nema napretka, trebalo bi da podsetite roditelje i učenike na posledice, kao što je propuštanje važnih lekcija, što može negativno uticati na njihove ocene.

Najzad, trebalo bi da naglasite da je škola na kraju odgovorna za dobrobit dece dok su u školi. Tolerisanje njihovog odsustvovanja može imati posledice po nastavnike ukoliko se nešto dogodi učeniku dok je odsutan sa časa. Mora biti jasno učenicima i njihovim roditeljima da ovo nema veze sa slobodom religije, već sa pravilima, kao i sigurnošću i bezbednošću u okviru obrazovnog sistema.

Kako da reagujem ako učenik posti tokom meseca Ramazana i ne može da se koncentriše u učionici?

Izazov:

Mnogi učenici na Kosovu smatraju post tokom Ramazana delom svoje religije, kulture ili tradicije, i očekuju od škole da ih razume i podrži. Tokom meseca Ramazana, učenici se uzdržavaju od jela ili pića od izlaska do zalaska sunca, tako da mogu da se osećaju fizički veoma iznureno i mentalno nepripremljeno za časove. Postoje čak i slučajevi veoma mladih učenika koji su postili u osnovnoj školi.

Opcije za delovanje:

Ukoliko je prikladno, možete razgovarati sa roditeljima mladih učenika (uzrast osnovne škole) i objasniti im da je njihovo dete previše mlado da bi postilo tokom Ramazana i da post može uticati na njihovo zdravlje, nivo koncentracije i uspeh u školi (domaći zadaci, učestvovanje na času, ispiti).

Možete raspravljati ova pitanja sa roditeljima i objasniti im da su nastavnici i obrazovno osoblje uopšte odgovorni za dobrobit učenika dok su u školi.

Šta mogu da radim ako učenik ne želi ili mu nije dozvoljeno da ide na ekskurziju?

Izazov:

Kada se organizuju izleti i ekskurzije i različite školske aktivnosti u zemlji ili inostranstvu, neki učenici mogu reći da neće učestvovati u ovakvim putovanjima. U većini slučajeva, ovi učenici ne iznose neki naročit razlog za svoju odluku, osim odbijanja koje može biti motivisano kulturnim, tradicionalnim ili verskim stavovima i odsustvom volje da se saraduje sa drugim učenicima. Međutim, ovo takođe može biti i zbog činjenice da je učenik prisiljen na ovakvu odluku zato što su njegovi roditelji zabrinuti za bezbednost i dobrobit tog putovanja, ili im možda nedostaju finansijska sredstva da pošalju učenika na putovanje. Naročito, neki roditelji islamske vere mogu biti zabrinuti zbog činjenice da dečaci i devojčice mogu biti u istom smeštaju, da hrana koju će njihova deca jesti možda ne ispunjava pravila religije, ili da mogu doći u kontakt sa alkoholom i drogama.

Opcije za delovanje:

Nastavnik bi prvo trebalo da razgovara sa učenicima i da proba da nađe razloge za odbijanje učestvovanja. Kada nastavnik precizno identifikuje razlog za brigu, može biti dobra ideja da se proba razgovor sa roditeljima i da se uvere da će učenici biti pod brigom školskog osoblja. Takođe, nastavnik bi trebalo da obavesti roditelje da su ove aktivnosti deo školskih planova za ostvarenje školskih rezultata.

Vi morate otvoreno diskutovati o svim ovim strahovima i brigama sa roditeljima. Zajedno bi trebalo da utvrdite, što je više moguće, pravila putovanja i planirane aktivnosti. Trebalo bi da kažete roditeljima da će njihovo odbijanje odvojiti njihovo dete od drugova iz razreda.

Kako da se angažujem sa učenicima kada diskutujemo o teorijama zavere?

Izazov:

Neki učenici mogu probati da iznose stav da je obaveza svakog muslimana da podržava inostrane borce u Siriji i Iraku. Oni mogu govoriti da zapad ne pomaže muslimanima ili da je Islamska država Iraka i Sirije (ISIS) stvorena od svetskih supersila, ali je otišla van kontrole. Nastavnici se takođe mogu suočavati sa slučajevima kada učenici tvrde da „svi konflikti na svetu pokrenuti su i vođeni od malih grupa Jevreja koji kontrolišu svet“. Mnogi mladi ljudi nalaze ovakve argumente na Internetu, koji je jedno od glavnih sredstava za širenje propagande.

Opcije za delovanje:

Svet tinejdžera i omladine može biti preplavljen informacijama i slikama koje šire teorije zavere. Da bi se bavile ovim pitanjem, škole moraju, koristeći sopstvena sredstva ili uz pomoć spoljnih partnera, razvijati i sprovesti obrazovne projekte o određenim tekućim događajima. Nastavnici mogu raditi na analizi, razumevanju i stavljanju u kontekst informacija u okviru obrazovnog procesa (istorija, geografija, filozofija, itd).

U svakom slučaju, važno je da učenici ne budu odmah kritikovani zato što imaju takve poglede, niti prisiljeni da usvoje drugačije načine razmišljanja. Mada, u prvom trenutku, ovo može sputati aktivnost učenika na časovima, to generalno neće promeniti način njihovog razmišljanja. Umesto toga, vi bi trebalo da ohrabrujete svoje učenike da objasne i obrazlože svoje mišljenje. Ukoliko ste uvereni da ima učenika koji će iskazati suprotne stavove, može biti korisno da se omogući takvim učenicima da diskutuju o ovim temama međusobno. Takođe može biti korisno da se izlože faktičke informacije koje pružaju alternativna objašnjenja za njihove teorije, npr. pokazujući kao međunarodne nevladine organizacije (NVO) kao što su Crveni polumesec i Crveni krst sarađuju međusobno i kako mnoge zemlje sa većinskim hrišćanskim stanovništvom priznaju i podržavaju Kosovo, zemlju sa muslimanskom većinom.

Očigledno, različite zemlje i grupe širom sveta imaju sopstvene interese i planove. To je normalno. Vi treba da naglasite da je važno priznati i razumeti

različite perspektive o događajima u svetu, ali da lažne vesti i teorije zavere izvrću istinu optužujući određene države, određene etničke grupe ili verske grupe za sve i svašta. Trebalo bi da naglasite da mi ne možemo da rešimo lokalna, nacionalna ili globalna pitanja ukoliko ignorišemo istinu i bavimo se uzajamnim prebacivanjem krivice.

Možete takođe da naglasite da su diskriminacija i ksenofobija problematična pitanja u celom svetu i pogađaju zajednice, kulture i vere širom zemaljske kugle, a ne samo muslimane. Antisemitizam je naročito rasprostranjen, a Jevreji su bili meta diskriminacije milenijumima. Važno je pojasniti da je svaka diskriminacija pogrešna, bez obzira na predmet ili subjekat. Neophodno je boriti se protiv diskriminacije i ksenofobije, ali ovo treba da se čini bez optuživanja određenih etničkih i verskih grupa. Tokom ove diskusije takođe možete istaći štetnost „govora mržnje“²² u zajednicama i zašto je potrebno ovo izbegavati.²³

Kako da reagujem ako učenik kaže: „Ne priznajem ništa osim Kurana!“ ili čak odbije da prisustvuje časovima čiji sadržaj može biti u suprotnosti sa određenim stavovima Kurana?

Izazov:

Učenik odbija da se bavi pitanjima koja nisu u skladu sa Kuranom. Čak i ne-kontroverzne teme kao što je muzika, mogu dovesti do neslaganja između učenika i/ili njihovih roditelja ukoliko oni izaberu da tumače Kuran na način koji zabranjuje muziku.

Opcije za delovanje:

Diskutovanje o pitanju „kako želimo da živimo?“ može pomoći da se upravlja ovakvim situacijama. Takođe je važno naglasiti važnost uzajamne tolerancije između različitih intelektualnih pogleda, kultura i religija. Učenici treba da budu uvereni u činjenicu da svaka osoba zaslužuje da bude poštovana i moraju razumeti da je veoma važno da svako poštuje školska pravila ukoliko to želimo da ostvarimo.

Trebalo bi da naglasite da škola uči đake da razmišljaju kritički i analitički, tako da mogu da prave razliku između različitih nijansi sive u svakoj crno-be-loj raspravi. Oni mogu izabrati da veruju ili ne veruju u određene stvari, ali je

22 Član 19 (2015) Objašnjen govor mržnje' – Komplet alatki:

https://www.article19.org/data/files/medialibrary/38231/Hate_speech_report-ID-files--final.pdf.

23 Savet Evrope (2015) Nastava kontroverznih tema. Kroz obrazovanje do demokratskog građanstva i ljudskih prava (EDC/HRE), paket za obuku nastavnika: <https://rm.coe.int/16806948b6>.

veoma važno da budu otvoreni za drugačija gledišta. Čvrsto verovanje u nešto ne može se ostvariti ignorisanjem stvari. Moramo biti otvorenog uma da bismo išli napred. Očigledno, verovanje u određenu religiju nije u suprotnosti sa ovom izjavom.

Štaviše, pluralizam se može smatrati za bogatstvo društva. Republika Kosovo je sekularna država koja garantuje versku slobodu i niko ne može zakonski prisiliti bilo koga da prilagođava svoje stavove bilo kakvom religioznom verovanju.

Roditelji bi trebalo da budu uključeni u dijalog kad god je neophodno. Ako dijalog ne uspeva, disciplinske mere propisane uredbama mogu se primeniti za učenike koji odbijaju da prisustvuju određenim časovima čiji sadržaj može biti u suprotnosti sa Kuranom.

Kako mogu da se bavim situacijom u kojoj je učenik bio pod pritiskom vršnjaka iz razreda da promeni svoj pristup religiji i postane više religiozan?

Izazov:

Postoje situacije gde učenici vrše pritisak na druge da promene svoj pristup veri i postanu religiozniji. Na primer, tokom meseca Ramazana, učenici koji poste mogu vršiti pritisak na svoje vršnjake i nastavnike da počnu da poste ili ih mogu optužiti da nisu pravi vernici.

Opcije za delovanje:

Ukoliko primetite učenika koji prisiljava vršnjake da menjaju svoj pristup religiji, morate odmah da intervenišete. Probajte da naglasite koristi od raznovrsnosti i tolerancije u modernom društvu i objasnite i diskutujete sa učenicima značenje raznovrsnosti i tolerancije.

Možete takođe objasniti značenje verske slobode i sekularizma i zašto su oni korisni za naše društvo. Sloboda religije ne samo da štiti one koji žele da praktikuju svoju veru, već takođe i one koji to ne žele. Religija nije nešto što možemo nametati drugima. Možete da pitate svoje učenike kako bi se oni osećali kada bi neko iz druge religije probao da njima nametne svoju religiju i kada bi probao da zabrani njihovu religiju. Možete ih učiti empatiji i zašto je ona veoma važna.

Međutim, kao deo vaše reakcije morate informisati školsku upravu ili direktora škole o ovom pitanju. Roditelji oba učenika takođe treba da budu kontaktirani.

Šta da činim ako učenik odobrava terorističke napade?

Izazov:

Postojali su incidenti kada, nakon terorističkog napada za koji određena teroristička grupa preuzme odgovornost, učenik u razredu objavi da su „nevjernici zaslužili“ napad zbog svog životnog stila i/ili da je teroristički napad bio zaslužen zato što je „zapad ugnjetavao muslimane“.

Opcije za delovanje:

Ova izjava može jednostavno biti provokacija, ali takođe može biti i zasnovana na religioznim uverenjima učenika ili na pogledima koje dobija od svoje porodice ili kruga najbližih. Izazovite ovu izjavu učenika. Zatražite od njih da objasne zašto tako misle. Upotrebite spisak identifikujućih signala sa početka ovog priručnika da biste ispitali da li ovo može biti slučaj radikalizacije. Takođe, ohrabrite druge učenike da iznesu argumente o izjavi i istaknite njene nedostatke.

Za vas kao nastavnika važno je da pokažete empatiju tokom ovih diskusija, ističući da su žrtve terorističkih napada nevini ljudi, baš kao vi i vaši vršnjaci. Dalje, muslimani su takođe meta terorističkih napada i na zapadu, ali uglavnom na Bliskom Istoku, u Africi i Avganistanu. Svako od nas, naše porodice i naši rođaci mogu biti žrtve terorističkih napada. Ništa ne može da opravda ubijanje nevinih ljudi.

Roditelji i školska uprava bi trebalo da budu obavešteni ukoliko postoji razlog za brigu.

Šta bi trebalo da činim ako učenik posećuje versku instituciju gde se propoveda radikalna ili nepodesna verzija tumačenja islama?

Izazov:

Učenik može da poseti versku instituciju za koju se bojite da se u njoj propoveda radikalno ili nepodesno tumačenje islama. Ovo nije nužno pokazatelj radikalizacije, ali može biti razlog za zabrinutost.

Opcije za delovanje:

Mnogi mladi ljudi širom sveta, uključujući i Kosovo, bili su indoktrinirani ili regrutovani kao strani borci od strane radikalnih verskih lidera. Prvo, treba da budete sigurni da je informacija o radikalnom pristupu džamije tačna. Pre nego što upitate učenika, najbolje je da probate da razvijete konkretan dijalog zato što preterana reakcija može proizvesti suprotne efekte. Pre nego što obavestite direktora škole ili roditelje, ukoliko smatrate za neophodno, možda ćete takođe poželeti da razgovarate o svojoj situaciji i brigama sa svojim kolegama. Ukoliko se vaše sumnje nastave, nakon obaveštavanja direktora škole ili roditelja, možete odlučiti da diskutujete o ovom pitanju i sa Kosovskom policijom.

Da li postoje određeni načini ponašanja ili signali koji bi ukazali da učenik postaje radikalizovan?

Izazov:

Nastavnici primećuju promene u ponašanju svojih učenika. Izazov je u tome da ponekad nastavnici ne mogu razlučiti da li su ova ponašanja samo epizode i/ili reakcije ili su to znaci da učenik postaje radikalizovan.

Opcije za delovanje:

Putevi radikalizacije variraju i specifični su u svakom slučaju; međutim, mada ne postoji jedinstven proces radikalizacije, postoje obrasci ponašanja, izražavanja i karakteristike koje mogu da posluže kao pokazatelji razvoja ili napredovanja radikalizacije među učenicima. Jedan broj identifikujućih signala predstavljen je na početku ovog priručnika. U većini slučajeva, mogući porast radikalizacije može se identifikovati samo kada se više poka-

zatelja pojavi u isto vreme. Ukoliko primetite samo jedan pokazatelj, to može biti trenutna akcija koja proističe iz različitih učeničkih provokacija. Zato, kada procenjujete učenike, trebalo bi da uključite i svoje kolege koji ih takođe poznaju kako biste dobili i drugo mišljenje.

Kada primetite pokazatelj radikalizacije, najbolji pristup je angažovati tog učenika u konstruktivnom dijalogu, tako da možete razumeti razloge koji stoje iza pojave tog pokazatelja. Otkrivanje ranih znakova radikalizacije može da spreči radikalizaciju učenika i da ih zaštiti od različitih posledica.

Pozivanje policije pre vremena može biti kontra produktivno. Ovo bi trebalo da se uzme u razmatranje kao poslednja opcija.

Kako mogu da razlikujem radikalizaciju od jednostavnog praktikovanja religije?

Izazov:

U nekim situacijama može da ne bude lako i jednostavno da se razume da li učenici praktikuju svoju religiju na veoma konzervativan način ili njihovo tumačenje uzima u obzir i optužbe protiv drugih kao nevernika, ili pak da li su čak kompletno zatvorili svoj pogled na svet.

Opcije za delovanje:

Probajte da razgovarate sa takvim učenikom, zatražite savet od svojih kolega koji takođe predaju tom učeniku i probajte da procenite situaciju zajedno. U ovakvim slučajevima diskusije u učionici mogu doneti plodove, pošto diskusija među vršnjacima može biti delotvornija. U većini slučajeva, tokom ovakvih razgovora, učenici će iskazati mišljenja koja odražavaju ideologije u koje veruju.

Vi bi trebalo da pregledate spisak identifikujućih znakova koji su dati na početku ovog priručnika. Određeni znakovi, kao što je opravdavanje nasilja, promovisanje stava „mi protiv njih“ ili opisivanje „drugih“ kao neprijatelja bi trebalo pažljivo da se uzmu u proveru. Radikalne ideologije obično koriste religiju za opravdavanje svojih nasilnih planova. Kada razgovarate sa svojim učenikom, probajte da identifikujete i primetite signale ideološke indoktrinacije i izvore verskih referenci i tumačenja.

Šta treba da činim ako učenik razmenjuje ekstremističku versku propagandu sa drugim učenicima?

Izazov:

Nastavnik primećuje da učenik pokazuje vršnjacima iz razreda verski ekstremistički propagandni materijal u objektima škole.

Opcije za delovanje:

Možete se baviti temom propagande na isti način kao kada razgovarate sa učenicima o teorijama zavere, ohrabrujući diskusiju u razredu i kritičko razmišljanje. Međutim, ako ovi propagandni materijali sadrže ili podstiču nasilje, trebalo bi da budete svesni da je njihova razmena krivično delo. U takvim slučajevima vi morate uključiti školsku upravu i kontaktirati policiju. Moguće je da je učenik bio radikalizovan i da pokušava da regrutuje vršnjake. Međutim, takođe je moguće da učenik bude na iskušenju zbog prezentacije materijala i nasilja koje prikazuje. Ovi materijali često podsećaju na video igrice i učenici mogu misliti da je „interesantno“ da ovakve materijale pokazuju vršnjacima.

S obzirom da mnogi mladi odrasli strani borci budu regrutovani od strane bliskih prijatelja i vršnjaka, predstavljanje ovakvih materijala i pokušaj regrutovanja kroz njihovu distribuciju u školskim objektima mogu imati ozbiljne posledice za vaše učenike i vašu školu.

Šta treba da činim ako sumnjive osobe pokušavaju da kontaktiraju učenike ispred škole?

Izazov:

Vi primećujete sumnjive aktivnosti regrutovanja i sumnjive osobe koje se zadržavaju u blizini škole.

Opcije za delovanje:

Nakon konsultacije sa školskom upravom, kontaktirajte roditelje i policiju. Bezbednost učenika može biti u opasnosti. Mnoge kriminalne i radikalne grupe vide omladinu kao potencijalne kadrovske resurse za ostvarenje svojih ciljeva. Vaša odgovornost je da zaštitite svoje učenike od ovakvih pokušaja regrutovanja.

Šta treba da činim ako učenik više ne dolazi na časove i ja sam zabrinut zato što možda razmišlja da napusti školu ili čak planira da ode iz zemlje?

Izazov:

Vi se bojite da učenik beži iz školske zajednice. Možda čak imate i konkretan dokaz da će da napusti zemlju da bi se pridružio ratu u inostranstvu.

Opcije za delovanje:

Prvo treba da kontaktirate njihove roditelje. Zajedno sa roditeljima i školskom upravom možete takođe tražiti pomoć od unutrašnjih i spoljnih službi za podršku, kao što su psiholog, pedagoške službe, Centar za socijalni rad, Centar za porodičnu medicinu, Kosovska policija i druge službe. Slično ovome, rizici od napuštanja škole identifikuju se putem kompleta alatki iz priručnika za prevenciju i reagovanje na napuštanje i neupisivanje u obavezno školovanje.²⁴ Tokom procesa prevencije napuštanja školovanja, mogu se takođe identifikovati i znaci radikalizacije.²⁵

Ako prijavite učenika vlastima, to ne znači da ste njega ili nju doveli u rizik, već upravo suprotno. Vi ih branite, naročito ako se radi o maloletniku. Štaviše, kao rezultat vašeg prijavljivanja, vi takođe štite njegov ili njen krug (porodice i prijatelja). Prijavljivanje nekoga policiji ne znači da jednostavno podnosite formalne prijave protiv nekoga, već da pomažete da se spreči rizik u koji dovode sebe i druge.

Kako da reagujem kada učenik vidi sekularnu državu kao pretnju?

Izazov:

Učenik vidi sekularnu državu kao pretnju njegovom ili njenom načinu života, tvrdeći da država treba da bude vođena religioznim verovanjima.

Opcije za delovanje:

Nastavnik bi trebalo da objasni učenicima da je Republika Kosovo sekularna država i da je neutralna po pitanju religioznih verovanja. Takođe bi trebalo da naglasite da sloboda verovanja, savesti i religije sadrži pravo na prihvatanje i

24 Ministarstvo za obrazovanje, nauku i tehnologiju (2014). Jednakost u obrazovanju za sve: Priručnik za školsku prevenciju i timove za reagovanje u vezi sa napuštanjem i neupisivanjem u obavezno školovanje.

25 Ministarstvo za obrazovanje, nauku i tehnologiju (2014). Jednakost u obrazovanju za sve: Priručnik za školsku prevenciju i timove za reagovanje u vezi sa napuštanjem i neupisivanjem u obavezno školovanje. https://masht.rks-gov.net/uploads/2015/12/doracak-per-ekipet-shkollore-per-parandalim_1.pdf

iskazivanje religije, pravo na izražavanje sopstvenih verovanja i pravo na prihvatanje ili odbijanje članstva u verskoj zajednici ili grupi.²⁶

Trebalo bi da objasnite učenicima da su prava svih garantovana Ustavom, koji je najviši pravni akt jedne države. Sekularna država garantuje slobodu religije i štiti prava svih u zemlji. Ovo je osnova po kojoj vernici različitih religija mogu praktikovati svoju veru.

Šta bi trebalo da činim ako se učenik ne slaže sa tim da škole imaju praznik kojim se obeležavaju praznici drugih religija?

Izazov:

Učenik ili grupa učenika protive se školskim praznicima koji slave praznike drugih religija. Oni mogu da tvrde da vernici jedne religije mogu tolerisati druge religije, ali ne bi trebalo da se od njih traže da slave praznike tako što će imati slobodan dan u školi.

Opcije za delovanje:

Nastavnik bi trebalo da objasni učenicima da je ustavni poredak Republike Kosovo zasnovan na principima slobode, mira, demokratije, jednakosti i poštovanja za ljudska prava i slobode. Svake godine, po pitanju svih zajednica na Kosovu, Vlada Kosova objavljuje „kalendar službenih praznika“ gde se daje spisak praznika svih religioznih grupa na Kosovu. Vi treba da objasnite učenicima da se od njih ne zahteva da slave praznike drugih religija, ali oni moraju poštovati druge kako bi imali uzajamno poštovanje i uzajamno razumevanje.

U ovom pogledu, Kosovo je model za mnoge države u svetu, a učenici bi trebalo da budu ohrabrivani da se ponose ovom činjenicom.

26 Skupština Kosova (2008), Ustav Republike Kosovo: <http://www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/Constitution.of.the.Republic.of.Kosovo.pdf>, članovi 8 i 38 [sekularna država].

Kako škole mogu da obezbede sigurne i otvorene prilike za dijalog i diskusiju o pitanjima koja se odnose na nasilni ekstremizam ili onima koja se smatraju politički osetljivim od strane zajednice ili države?

Izazov:

Neki nastavnici nevoljno diskutuju sa učenicima o pitanjima koja se odnose na nasilni ekstremizam zbog osetljivosti teme ili zato što nemaju dovoljno informacija i veština da se bave ovom temom. Oni se takođe boje da će osetljiva pitanja eskalirati u političke debate.

Opcije za delovanje:

Učenicima je potreban bezbedan prostor gde mogu diskutovati o pitanjima vezanim za nasilni ekstremizam, uključujući i teme koje se smatraju tabuom. Da bi se sprečila eskalacija diskusija o osetljivim pitanjima i prerastanje u političku raspravu, diskusije bi najpre trebalo jasno da se postave i moraju služiti određenoj svrsi. Na primer, ukoliko postoji konflikt između određenih etničkih grupa koje su prisutne u zajednici, trebalo bi da priđemo temi tako što počnemo diskusiju o međukulturnom dijalogu i učenju da se živi zajedno. Možete ubrzati učeničko razumevanje koncepta tako što ćete koristiti različite primere iz zemlje. Vođenje diskusije bi trebalo da služi konkretnom cilju u učenju, radije nego da se o osetljivim temama diskutuje i to bi trebalo da posluži osnovnoj svrsi. Ovo može pomoći da se spreči da diskusija postane politička debata, uz fokusiranje na proces učenja.²⁷

Zašto je moje uključivanje kao nastavnika važno za školu?

Izazov:

Ponekad nastavnici misle da je njihova uloga da se koncentrišu samo na diskusije o njihovim predmetima, a ne i da se angažuju u ostalim profesionalnim diskusijama koje se odnose na pitanja iz svakodnevnog života. Ponekad je nastavnicima teško da se uključe u lične poglede i stavove učenika.

27 UNESCO (2016), Vodič za nastavnike o prevenciji nasilnog ekstremizma: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002446/244676e.pdf>, str. 13.

Opcije za delovanje:

Uloga nastavnika se mnogo promenila. Ne bi bilo preterano da se kaže da nastavnici doprinose mnogo više nego da samo pružaju učenicima znanje iz njihovih predmeta. Ove razgovore mogu pokrenuti sami nastavnici ili oni mogu nastati spontano. Ovo zahteva da nastavnici koriste različite uloge i pristupe, npr. ulogu neutralnog lidera, „kritičkog prijatelja“ ili podsetnika na službeni stav. Ova nova uloga nastavnika u odnosu na njihove učenike nije važna samo za prevenciju radikalizacije, već i za stvaranje bezbednog, podsticajnog školskog okruženja. Učenicima treba da bude data prilika da govore, slušaju i angažuju se u dijalogu, tako da se osećaju uključenim i da veruju da se njihovi pogledi i mišljenja uzimaju u obzir. Učenici bi trebalo da razumeju da, ukoliko se želi da demokratsko društvo funkcioniše, moraju se poštovati različita mišljenja.²⁸

Da li bi diskusija trebalo da se usredsredi samo na jedan slučaj ili vrstu nasilnog ekstremizma na lokalnom nivou?

Izazov:

Ponekad je nastavnicima teško da usredsrede svoje diskusije na lokalne primere nasilnog ekstremizma zato što to predstavlja rizik za stvaranje stereotipa o određenim grupama i populacijama.

Opcije za delovanje:

Uključivanje lokalnih primera ekstremizma tokom diskusija u učionici može da pomogne da tema bude više opipljiva za učenike, ali ovo takođe može voditi povećanom emocionalnom stresu i diskusiji. Uz ovo, postoji rizik žigosanja određenih grupa učenika. Važno je da se o ovoj temi razgovara na uravnotežen i obazriv način.

Kao ilustracija ove teme, nastavnici mogu takođe da koriste primere nasilnog ekstremizma iz udžbenika iz drugih zemalja u svetu. Kada se bavi lokalnom situacijom sa nasilnim ekstremizmom, nastavnik to može da obrađuje na konceptualnom nivou, pozivajući se na različite uzroke i pokretače koji su doveli do nasilnog ekstremizma i njegovih mogućih posledica. Ovo bi moglo pomoći učenicima da se fizički i emocionalno distanciraju od konkretnog slučaja, kako bi izbegli lično uplitanje u njegovo rešavanje, što može da predstavlja prepreku za otvorenu i konstruktivnu debatu.

²⁸ Mreža za svesnost o radikalizaciji (2016) Osnaženje nastavnika: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-edu/docs/ran_edu_empowering_and_supporting_teachers_gothenborg_24-25022016_en.pdf.

Pregled inicijativa prevencije na Kosovu

Inicijative na centralnom nivou

U 2015, kao odgovor na globalne pretnje od nasilnog ekstremizma i pojave ovog fenomena na Kosovu, Vlada Republike Kosovo usvojila je Strategiju o prevenciji nasilnog ekstremizma i radikalizacije koja vodi terorizmu, kao i njen akcioni plan.²⁹ Strategija takođe sadrži akcioni plan, dok svaka institucija ima definisane uloge u praćenju i ocenjivanju.

Kancelarija premijera – drži prevashodnu odgovornost za aktivnosti koordinacije u vezi sa pisanjem, revizijom, usvajanjem, implementacijom i nadgledanje Nacionalne strategije i akcionog plana. Kancelarija premijera predse-
dava vladinom radnom grupom i, tamo gde je prikladno, tehničkom radnom grupom (ili grupama) osnovanom radi implementacije strategije i akcionog plana. Kancelarija premijera, u saradnji sa Ministarstvom finansija, obezbe-
diće da tehničke radne grupe imaju neophodnu podršku za obavljanje svog posla.

Nacionalni koordinator za prevenciju nasilnog ekstremizma – nadgleda implementaciju strategije. Nacionalni koordinator je savetnik premijera za bezbednost koji ima glavnu ulogu u koordinisanju i implementacije strategije. Za vođenje i koordinaciju implementacije strategije i akcionog plana, Kancelarija premijera imenuje nacionalnog koordinatora koji ima sledeće dužnosti i odgovornosti: savetuje premijera u vezi sa nasilnim ekstremizmom, radikalizacijom, borbom protiv terorizma i odgovarajućim pitanjima nacionalne bezbednosti; vodi vladinu radnu grupu za pisanje i reviziju strategije i akcionog plana; koordinira implementaciju Nacionalne strategije za prevenciju nasilnog ekstremizma i radikalizacije koja vodi terorizmu; služi kao tačka za kontakt i koordinaciju sa donatorima u pogledu implementacije aktivnosti u vezi sa izvršenjem strategije; saraduje blisko i koordinira napore sa Vladom, ministarstvima, misijama i međunarodnim organizacijama, civilnim društvom, verskim zajednicama, bezbednosnim i obaveštajnim institucijama, kao i ostalim relevantnim akterima.

Vladina radna grupa – odgovorna je za pisanje, reviziju, implementaciju i nadgledanje Nacionalne strategije i akcionog plana. Grupa podnosi predloge za odobrenja od Vlade Republike Kosovo. Sastav radne grupe utvrđuje se

29 Kancelarija premijera (septembar 2015), Strategija 2015-2020 za prevenciju nasilnog ekstremizma i radikalizacije koja vodi terorizmu (septembar 2015).

odlukom Vlade Republike Kosovo. Pored predstavnika ministarstava i relevantnih agencija Vlade Republike Kosovo i drugih javnih institucija Republike Kosovo, vladina radna grupa takođe okuplja predstavnike verskih zajednica, medija i NVO. Predstavnici međunarodnih mehanizama, uključujući ovde Ambasadu SAD, UNDP, Organizaciju za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), Međunarodni program obuke za krivične istrage (ICITAP), Misiju Evropske Unije za vladavinu prava na Kosovu (EULEX), zainteresovane ambasade i ostale lokalne i međunarodne eksperte koji su pozvani u radnu grupu kao posmatrači i eksperti. Vladina radna grupa obezbeđuje učestvovanje relevantnih institucija u pisanju, implementaciji i revizijama Nacionalne strategije i akcionog plana.

Sekretarijat Saveta za bezbednost – služi kao sekretarijat koji je odgovoran za praćenje implementacije strategije i akcionog plana. Odgovoran je za pomaganje nacionalnom koordinatoru i vladinoj radnoj grupi u implementiranju strategije i akcionog plana. On dostavlja pisane nalaze i predloge u vezi sa izradom, revizijom, odobravanjem, implementacijom i praćenjem Nacionalne strategije i akcionog plana. Sekretarijat koristi prikupljene materijale za vladinu radnu grupu radi odlučivanja o budućim akcijama. Predstavnici institucija zastupljenih u vladinoj radnoj grupi blisko saraduju sa sekretarijatom u nadgledanju implementacije strategije i akcionog plana i njihovoj reviziji.

Tehnička radna grupa (grupe) – pruža podršku sekretarijatu i vladinoj radnoj grupi pri pisanju, reviziji i praćenju Nacionalne strategije i akcionog plana. Njihova odgovornost je da dostavljaju ekspertska mišljenja za proces. Članovi tehničke radne grupe deluju kao tačke za kontakt institucija koje predstavljaju i održavaju redovne kontakte sa sekretarijatom i članovima vladine radne grupe. Oni sekretarijatu dostavljaju informacije koje su potrebne za praćenje implementacije Nacionalne strategije i akcionog plana.

Inicijative na lokalnom nivou

Mehanizam za upućivanje, uspostavljen aprila 2016. u opštini Gnjilane, a podržan od Ministarstva unutrašnjih poslova, UNDP-a i ICITAP-a ima holistički pristup uključivanju zajednice i patrolama, što uključuje sve segmente društva. Mehanizam za upućivanje uspostavljen je u okviru postojeće saradnje između lokalnih vlasti, policije i lokalnih zajednica: (1) da prikuplja preporuke ljudi koji su ugroženi od nasilnog ekstremizma, (2) da ocenjuje prirodu i obim ove pretnje, i (3) da izrađuje povoljnije pakete podrške.

Reference

- Vlada Kosova, Kancelarija premijera (septembar 2015), Strategija 2015-2020 za prevenciju nasilnog ekstremizma i radikalizacije koja vodi terorizmu.
- UNDP (2017), Razumevanje faktora privlačenja i guranja, str. 7 http://www.ks.undp.org/content/dam/kosovo/docs/PVE/UNDP_Push%20and%20Pull%20Factors_ENG.pdf
- Skupština Kosova, Ustav Republike Kosovo: <http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Constitution1Kosovo.pdf>, član 24.2 jednakost pred zakonom.
- UNESCO (2016), Vodič za nastavnike za prevenciju nasilnog ekstremizma: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002446/244676e.pdf>, str. 13.
- Odeljenje za obrazovanje i Unutrašnji poslovi, (2018.), nastavnička grupa: <https://educateagainsthate.com/>.
- Implementacija priručnika o Uredbi br. 21/2013 Protokol o prevenciji i upućivanju slučajeva nasilja u institucijama pred-univerzitetskog obrazovanja (2015); Kancelarija premijera, kancelarija za dobro upravljanje, <https://childhub.org/en/child-protection-online-library/manual-implementation-regulation-grk-no-212013-protocol-prevention>.
- UNDP-USAID (2017), Izveštaj Puls javnosti Izveštaj: http://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/library/democratic_governance/public-pulse-xiii/
- Savet Evrope (2015) Nastava o kontroverznim temama. Kroz edukaciju do demokratskog građanstva i ljudskih prava (EDC/HRE), Paket za obuku nastavnika:
- Ujedinjene nacije (1948), Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima: http://www.un.org/en/udhrbook/pdf/udhr_booklet_en_web.pdf, Evropska unija (2012), Povelja Evropske unije o fundamentalnim pravima: http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.
- Raznovrsnost i pluralizam – Kako ljudi mogu da žive zajedno i u miru?, Življenje demokratije: <http://www.living-democracy.com/textbooks/volume-3/part-1/unit-3/>.
- MONT (2014), Administrativno uputstvo br. 06/2014 o Kodeksu ponašanja i disciplinskim merama za učenike viših srednjih škola: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=10128>.
- Član 19 (2015) Govor mržnje objašnjen – Paket alati: https://www.article19.org/data/files/medialibrary/38231/Hate_speech_report-ID-files--final.pdf.
- Ministarstvo za obrazovanje, nauku i tehnologiju (2014). Jednakost u obra-

zovanju za sve: Priručnik školske timove za prevenciju i reagovanje u vezi sa napuštanjem i neupisivanjem u obavezno obrazovanje.

Skupština Kosova (2008), Ustav Republike Kosovo: <http://www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/Constitution.of.the.Republic.of.Kosovo.pdf>, Članovi 8 i 38 [Sekularna država].

Mreža za svesnost o radikalizaciji (2016) Osnaženje nastavnika: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-edu/docs/ran_edu_empowering_and_supporting_teachers_gothenborg_24-25022016_en.pdf.

Mreža za svesnost o radikalizaciji. https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network_en.

Dodaci

Dodatak A. Opšti principi Konvencije o pravima deteta

Opšti principi priručnika za implementaciju Uredbe br. 21/2013 Protokol za prevenciju i upućivanje slučajeva nasilja u institucijama pred-univerzitetskog obrazovanja.³⁰

Zaštita od nasilja

Sva deca imaju pravo da budu zaštićena od bilo kakvog oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, uvrede ili maltretiranja, napuštanja ili zanemarivanja, zloupotrebe ili eksploatacije, uključujući i seksualno zlostavljanje, sve dok su pod starateljstvom svojih roditelja ili jednog od njih, ili njihovog predstavnika ili više predstavnika ili bilo kojeg drugog lica kojem je dete povereno.

Najbolji interesi deteta

U svim akcijama koje se tiču deteta, uključujući i one koje obuhvataju zaštitu deteta od nasilja, najbolji interes deteta je prevashodan stav za razmišljanje.

Pravo na život, opstanak i razvitak

Svako dete ima neopozivo pravo na život i država preuzima sve moguće mere da obezbedi opstanak i razvitak deteta u maksimalnoj mogućoj meri.

Ne-diskriminacija

Sva deca, bez ikakve razlike, bez obzira na rasu, boju, pol, jezik, religiju, političko ili bilo koje drugo mišljenje, nacionalno, etničko ili socijalno poreklo, imovinu, nesposobnost, porodično stanje ili bilo koje drugo stanje deteta, roditelja ili njihovih zakonskih predstavnika, treba da bude zaštićeno od svih vrsta nasilja i da mu bude pružena neophodna nega i pomoć koja u maksimalnoj mogućoj meri garantuje njihov opstanak i razvitak.

30 OMP, Priručnik za implementaciju Uredbe br. 21/ 2013 Protokol o prevenciji i upućivanju slučajeva nasilja u institucijama pred-univerzitetskog obrazovanja, 2015.
<https://masht.rks.gov.net/uploads/2016/06/udhezuesi-final-1.pdf>

Učestvovanje deteta

Deca imaju pravo da se slobodno izražavaju o svim stvarima koje dotiču njihov život i njihovi stavovi treba da dobiju dužnu pažnju u zavisnosti od uzrasta i zrelosti deteta.

Dodatak B. Prijavljivanje slučajeva nasilja u institucijama pred-univerzitetskog obrazovanja

Član 19. Obaveza prijavljivanja nasilja

1. Bilo koji javni ili građanski službenik koji sumnja ili ima dokaz da dete trpi fizičko, seksualno ili psihološko zlostavljanje, obavezan je da odmah prijavi slučaj Kosovskoj policiji. Uredba GRK br. 21/2013 o Protokolu o prevenciji i upućivanju slučajeva nasilja u institucijama pred-univerzitetskog obrazovanja;

2. Nečinjenje u ovom pogledu podložno je krivičnom gonjenju shodno važećim zakonima.

Član 20. Obaveza prijavljivanja nasilja u obrazovnim institucijama

1. Svaki učenik, nastavnik, lider, roditelj i ostali zaposleni u obrazovnoj instituciji, koji sumnjaju ili imaju dokaze da dete trpi ili je žrtva bilo kakvog oblika nasilja opisanog u članu 2 ovog Protokola, odmah prijavljuje slučaj direktoru škole.

Poglavlje XI. PROCEDURE REŠAVANJA SLUČAJEVA NASILJA U ŠKOLAMA I PROSLEĐIVANJA DRUGIM ODGOVORNIM INSTITUCIJAMA

Član 21. Procedura za rešavanje slučajeva nasilja u školi

1. Svi slučajevi nasilja koji se odigraju u školama odmah bivaju pregledani od direktora institucije pred-univerzitetskog obrazovanja, uvek sa uzimanjem u obzir najboljih interesa deteta.

2. Obrazovne institucije bave se slučajem sve do njegovog razrešenja, vodeći rešenja o ostvarenju prava deteta i o tome da ne naštete pravima drugih lica, niti da to bude u suprotnosti sa javnim interesom, kako je definisano važećim zakonima.

3. Obrazovne institucije obezbeđuju prostor i slušaju sve uključene stranke, ukoliko imaju priliku da komentarišu činjenice i okolnosti slučaja, što je važno za proces donošenja odluka u obrazovnim institucijama i rešavanje slučaja u okviru institucija.
4. Direktor institucije pred-univerzitetskog obrazovanja imenuje menadžera slučaja/odgovornog službenika, koji će biti odgovoran za praćenje predmeta do njegovog zaključenja, dok se odgovarajući profesionalni timovi bave tretmanom samog slučaja.
5. Pred-univerzitetska obrazovna institucija, u saradnji sa drugim vladinim i ne-vladinim institucijama, uspostavlja mehanizam neformalne medijacije među vršnjacima, kao metod za razrešenje konflikta koji je prouzrokovan kao rezultat nasilja.
6. Stranka koja smatra da odluka koju su doneli organi institucije pred-univerzitetskog obrazovanja krši njihova garantovana prava, može se žaliti u skladu sa važećim zakonskim odredbama.

Član 22. Upućivanje slučaja Kosovskoj policiji

1. Institucija pred-univerzitetskog obrazovanja upućuje slučaj policiji bez prethodnih izjava stranaka uključenih u slučaj, kada postoji razumna sumnja da je dete žrtva ili svedok krivičnog dela, kada je to u najboljem interesu deteta i kada intenzitet nasilja čini intervenciju Kosovske policije neophodnom. Uredba GRK br. 21/2013 o Protokolu o prevenciji i upućivanju nasilja u institucijama pred-univerzitetskog obrazovanja.
2. Slučaj nasilja može se proslediti policiji usmeno ili putem telefona ili drugih sredstava telekomunikacije. Po upućivanju slučaja, direktor škole mora da popuni odgovarajući obrazac iz Aneksa 1 ovog Protokola, i da ga podnese policiji;
3. Policija koja se bavi ovim slučajem mora delovati odmah, u skladu sa predviđenim zakonskim procedurama.

Član 23. Prosleđivanje slučaja Centru za socijalni rad

1. Institucija pred-univerzitetskog obrazovanja prosleđuje slučaj nasilja Centru za socijalni rad kada se sazna da je detetu potrebna zaštita i tretman profesionalnih službi, u skladu sa njihovim mandatom po zakonu.
2. Upućivanje slučaja u CSR treba da se obavi pismenim putem (popunjavanjem odgovarajućeg obrasca iz Dodatka 1 ovog Protokola) odmah nakon što se sazna da je detetu potrebna socijalna zaštita.
3. Menadžer slučaja iz Centra za socijalni rad, u roku od 30 dana od datuma prijema ovog slučaja, obaveštava direktora institucije pred-univerzitetskog

obrazovanja u pisanoj formi o akcijama koje su preduzete radi pomaganja detetu. Po prijemu ovakve informacije iz CSR, ocenjuje se (otvoreni/zatvoreni) status predmeta.

Član 24. Prosleđivanje predmeta Centru za porodičnu medicinu

1. Institucija pred-univerzitetskog obrazovanja prosleđuje slučaj nasilja Centru za porodičnu medicinu kada se sazna da je detetu potreban tretman zdravstvenih službi, u skladu sa njihovim mandatom po zakonu.
2. Upućivanje predmeta u Centar za porodičnu medicinu obavlja se u pisanoj formi (popunjavanjem relevantnog obrasca iz Dodatka 1 ovog Protokola) odmah nakon što se sazna da je detetu potreban zdravstveni tretman/nega.
3. Po pružanju usluge, institucija zdravstvene nege odmah obaveštava direktora obrazovne institucije u pisanoj formi o akcijama koje su preduzete da se pomogne detetu. Po prijemu ove informacije iz CPM, ocenjuje se (otvoreni/zatvoreni) status predmeta.
4. Ista procedura akcija kakva je definisana za CPM važi i u slučajevima tretmana u centrima za hitnu pomoć i drugim zdravstvenim centrima.

Aneks C. Dokumenti i zakonski okvir

Sekularna država i sloboda religije u zakonskom okviru Kosova

Strategija za prevenciju nasilnog ekstremizma i radikalizacije koja vodi terorizmu (2015-2020)

Strategija daje osnovne crte tri glavna izvora nasilnog ekstremizma na Kosovu: ekstremizam zasnovan na nacionalizmu, religiozno motivisan ekstremizam i politički motivisan ekstremizam. Strategija deli ove pretnje na one koje potiču unutar Kosove i one iz inostranstva. Među pretnjama koje je Strategija identifikovala su potencijalni aktivisti srpskih nacionalističkih grupa u severnom delu Kosova i činjenica da se jedan broj kosovskih građana pridružio religiozno zasnovanim terorističkim grupama u Iraku i Siriji. Strategija takođe kaže da pretnje slične prirode mogu da dođu iz susednih zemalja, s obzirom da ne preduzimaju sve zemlje u regionu neophodne mere za prevenciju i borbu protiv potencijalno nasilnih ekstremističkih grupa na svojoj teritoriji.

Ekstremizam sa verskim motivima ima centralno mesto u strategiji, uprkos visokom nivou verske tolerancije na Kosovu. Strategija navodi glavne faktore koji vode nasilnom ekstremizmu, kao što su faktori povlačenja (nema budućnosti), faktori guranja (ideologija), ekonomski i socijalni faktori, kao i nizak institucionalni kapacitet i integritet. Da bi se sprečilo da ovi faktori doprinesu radikalizaciji pojedinaca, Strategija je identifikovala sledeće ključne strateške ciljeve: rana identifikacija uzroka, faktora i ciljnih grupa; prevencija nasilnog ekstremizma i radikalizacije; intervencije koje ciljaju na ublažavanje rizika od nasilne radikalizacije; i de-radikalizacija i reintegracija radikalizovanih lica. Svaki od ovih ciljeva se dalje deli na obuhvatne mere i konkretne programe.

Republika Kosovo je sekularna država i ima neutralan stav po pitanju religioznih verovanja.

Član 38 Ustava Kosova sadrži slobodu religije, savesti i vere: 1. Sloboda verovanja, savesti i religije je garantovana. 2. Sloboda verovanja, savesti i religije sadrži pravo na prihvatanje i iskazivanje religije, pravo na izražavanje ličnih verovanja i pravo na prihvatanje ili odbijanje

članstva u verskoj zajednici ili grupi. 3. Ni od koga se ne zahteva da praktikuje ili bude sprečen od praktikovanja religije, niti se od ikoga zahteva da javno iznosi svoja mišljenja i stavove. 4. Sloboda izražavanja religije, verovanja i savesti može se ograničiti zakonom ukoliko je to neophodno radi zaštite javne bezbednosti i poretka ili zdravlja ili prava drugih lica.

Član 40 Ustava Kosova obezbeđuje slobodu izražavanja: 1. Sloboda izražavanja je garantovana. Sloboda izražavanja sadrži pravo da se osoba izrazi, da distribuira i prima informacije, mišljenja i druge poruke bez ometanja. 2. Sloboda izražavanja se može ograničiti zakonom u slučajevima kada se to neophodno radi sprečavanja ohrabrivanja ili provociranja nasilja i neprijateljstva na osnovu rase, nacionalnosti, etničkog porekla ili religije.

Zakonski okvir

1. Skupština Kosova, Ustav Republike Kosovo, 16. jun 2008;
2. Skupština Kosova, Krivični zakonik Republike Kosovo, 1. januar 2013;
3. Skupština Kosova, Zakon br. 05/L-002 o zabrani pridruživanja oružanim sukobima izvan zemlje, mart 2015;
4. Skupština Kosova, Zakon br. 03/L-196 o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma, Skupština Kosova, 30. septembar 2010;
5. Skupština Kosova, Zakon br. 04/L-178 o izmenama i dopunama Zakona br. 03/L-196 o prevenciji pranja novca i finansiranja terorizma, Skupština Kosova, 11. februar 2013;
6. Republika Kosovo, Vlada Kosova, Nacionalna strategija protiv terorizma (2009-2012), jun 2009;
7. Republika Kosovo, Vlada Kosova, Nacionalna strategija protiv terorizma (2012-2017), jun 2012;
8. Republika Kosovo, Republika Kosovo, Strategija za prevenciju nasilnog ekstremizma i radikalizacije koja vodi terorizmu (2015-2020), septembar 2015;
9. Republika Kosovo, Vlada Kosova, Izveštaj Kosovskog saveta za bezbednost, Godišnji izveštaj o implementaciji Nacionalne strategije za prevenciju nasilnog ekstremizma i radikalizacije na Kosovu, oktobar 2016.

Dodatak D. Strateški načini podrške školama u nalaženju partnera

RAN Centar za izvrsnost,³¹ angažovan od DG HOME (Evropska Komisija), je krovna mreža profesionalaca i drugih zainteresovanih aktera uključenih u borbu protiv radikalizacije koja vodi nasilnom ekstremizmu. U 2016. godini, RAN je dao četiri strateška načina za podršku školama u nalaženju partnera za bavljenje rešavanjem potreba koje škole imaju u prevenciji nasilnog ekstremizma.

1. Škole koje uče od škola

Škole mogu direktno pomagati jedna drugu putem razmene svojih iskustava. Ovaj proces mogu da olakšaju vlade kroz učestvovanje u različitim mrežama i događajima i platformama, kao što su tzv. „twinning“ (u paru, „kao blizanci“) projekti.

2. Lokalne institucije i postojeće mreže

Većina partnera koji mogu da pomognu školi u prevenciji radikalizacije mogu se naći lokalno, u neposrednom okruženju ili okolini škole. Lokalni organi i postojeće lokalne mreže profesionalaca i NVO često mogu imati snažnije i šire mreže. Oni mogu pomoći školi da nađe partnere za saradnju.

3. Instituti za obuku i stručni centri

Univerziteti, stručni centri i instituti za obuku mogu imati pregled primera partnerstava u drugim zemljama. Oni mogu pomoći školi svojom stručnošću tokom obuke, konsultacijama, kao i drugim aktivnostima distribuiranja. Vlade mogu pružiti podršku ovim institucijama koje se potom stavljaju na uslugu školama.

³¹ Mreža za svesnost o radikalizaciji.
https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network_en.

Pojmovnik ³²

Anti-semitizam se odnosi na diskriminaciju, neprijateljstvo, progon i predrasude usmerene protiv Jevreja.

Kalif je politički, vojni i administrativni vladar muslimanske zajednice, koji deluje kao naslednik islamskog proroka Muhameda. Nasleđivanje Muhameda je izvor teološkog sporenja unutar islama, naročito unutar islamskih sekti Sunita i Šiita. (Povezani pojmovi: kalifat, khilafah)

Kalifat (arapski: khilafah) je termin za islamsku državu kojom upravlja kalif, koji nastupa kao naslednik proroka Muhameda. Otomanski kalifat (1517-1924) smatra se od strane mnogih muslimana Sunita za poslednji legitimni kalifat (Povezani termini: kalif, khilafah)

Islamski ekstremizam je ideologija koja traži reorganizaciju društva prema islamskim fundamentalističkim principima koji se suprotstavljaju toleranciji, raznovrsnosti razmišljanja i individualnim slobodama.

Ekstremizam krajnje levice je ideologija koja zagovara anti-kapitalističke, anti-imperijalističke i pro-socijalističke ideale. Ekstremističke levičarske grupe žele da ostvare društvene promene putem revolucionarnih taktika. Pristalice vide sebe kao zagovarače borbe protiv ugnjetavanja. Ovo obuhvata nasilne nacionalističke organizacije kao što su Revolucionarne oružane snage Kolumbije (FARC) i ekstremističke portorikanske separatističke grupe koje su bile aktivne tokom 1970, 1980 i 1990-ih.

Ekstremizam krajnje desnice je oblik konzervativne ideologije koja obično podržava neo-nacizam, rasizam i ksenofobiju.

Strani borac je vojnik koji putuje iz svoje zemlje da bi se borio u ne-državnoj organizaciji. Savremena upotreba termina često se odnosi na pojedince koji putuju da bi se pridružili terorističkoj organizaciji u inostranstvu. (Povezani termini: strani teroristički ratnik, hidžra (hijrah), muhadžir (muhajir).

Džihad je islamski izraz koji se prevodi kao „borba“, „težnja“ ili „sveti rat“. Nasilne islamističke ekstremne grupe obično prevode termin kao „sveti rat“,

32 Ovaj pojmovnik zasnovan je na planu Projekta borbe protiv ekstremizma iz 2014. Videti: Projekat borbe protiv ekstremizma, 2014. Projekat borbe protiv ekstremizma: <https://www.counterextremism.com/about>.

uzimajući reč kao opravdanje – i poklič – za angažovanje u nasilnom sukobu sa ne-islamistima. (Povezani termini: mudžahid, mudžahedin, džihadista, džihadizam)

Džihadizam je verovanje u potrebu da se sprovodi džihad radi ostvarivanja islamističkih ciljeva. Osnivači Muslimanskog bratsva i Al-Kaide, kao i Sajid Kutb (Sayyid Qutb), svi iskazuju mišljenje da džihad protiv nevernika treba da bude individualna obaveza svakog muslimana. Ovo tumačenje odbacilo je prethodno shvatanje da su islamski mislioci bili odgovorni za pozivanje na džihad. (Povezani termini: mudžahid, mudžahedin, džihad, džihadista)

Mudžahedin (engleski: džihadisti) je termin koji se odnosi na pojedince koji su prihvatili nasilni džihad. Izraz se proširio tokom 1980-ih godina, gde se odnosio na avganistanske ratnike u sovjetsko-avganistanskom ratu. Članovi nasilnih ekstremističkih islamskih grupa usvojili su ovaj izraz kada govore o svojim gerilskim ratnicima. (Povezani termini: mudžahid, mudžahedin, džihad, džihadista)

Neo-fašizam je politički pokret koji želi da stvori homogeno rasno ili etničko društvo pod autoritarnim liderom. (Povezani termin: neo-nacizam)

Neo-nacizam je pokret koji podržava rasističku, fašističku i ksenofobičnu ideologiju nacističke Nemačke. Neo-nacisti obično vide Jevreje kao svog glavnog neprijatelja. (Povezani termin: neo-fašizam)

Rasizam je verovanje da su određene rase superiorne u odnosu na druge i da su inteligencija i moralne sposobnosti određene njegovom/njenom rasom. (Povezani termin: rasista)

Šerijatsko pravo je arapski termin za islamske zakone proistekle iz Kurana i hadita.

Vehabizam je sekta islama koja potiče iz Saudijske Arabije iz ranog 18. veka. Ona diktira strogo tumačenje Kurana i uvodi koncept takfira gde se neki muslimani mogu klasifikovati kao kuffar (nevernici) i kao takvi podložni su egzekuciji (ubijanju). (Povezani termini: kafir, salafizam, takfir)

Islamska država Iraka i Sirije (ISIS), takođe poznata kao Islamska država Iraka i Levanta (ISIL), je teroristička i brutalna islamistička sunitska grupa

koja je aktivna u Iraku i Siriji. Ova grupa je deo mreže koju pogoni ideologija globalnog džihada. Ona zastupa ekstremističko tumačenje islama, promovira stranačko nasilje i izrazito je anti-zapadnjačka. ISIS ima za cilj da stvori islamsku državu kojom upravlja šerijatski zakon, gde će oni nametnuti svoja pravila narodu i koristiti nasilje i iznudu protiv prekršilaca.

Džabat Al Nusra (Jabhat Al Nusra) je deo Al-Kaide koji je inspirisao i vodio Osama bin Laden. Ciljevi ove organizacije jesu isterivanje zapadnih snaga iz Saudijske Arabije, uništenje Izraela i okončanje zapadnjačkog uticaja u muslimanskom svetu.

Arar al-Šam (Ahrar al-Sham), takođe poznat kao Harakat Arar al-Šam al-Islamija (Harakat Ahrar al-Sham al-Islamiyya), ili Islamski pokret slobodnih ljudi Levanta je salafistička militantna sunitska grupa koja operiše u Siriji i koja namerava da zameni Asadov režim islamističkom vladom.